

ЖИТТЯ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ У ПУТАХ І ОБСТРУКЦІЇ (Хвороби і смерть Володимира Сосюра)

С. М. Геник

*Івано-Франківський національний медичний університет;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 2;
тел. +380(342) 77-68-50; e-mail: sgenyk@rambler.ru*

Володимир Сосюра, видатний український поет з трагічною долею, увійшов у свідомість поколінь, як символ незламності в роки неволі і переслідувань. Він ніколи не відступав від української ідеї і навіть під загрозою смерті заповідав сучасникам і нащадкам любити Україну.

Усе життя поета було між сталевими жорнами, що намагалися розчавити і скалічити його морально і фізично. Заборонялися і вилучалися небажані радянській системі його твори і книги в 1924, 1927, 1929, 1931, 1932, 1951-х роках. Конфіскувалися навіть рукописи і збірки. Його морально і фізично розпинали, постійно тримаючи у тривалій і глибокій депресії та нервовому виснаженні, а творче життя в стані соціального, національного і сімейного пригнічення.

Постійно творчо і фізично ховаючись від арешту, поет свої погляди не маскував, про що свідчить його незрадлива любов до рідної землі, яку він проніс до кінця своїх днів, балансуючи на межі життя і смерті.

Ключові слова: *Володимир Сосюра, трагічна доля, символ незламності, хвороби.*

В. Сосюра. 50-ті рр.

Володимир Сосюра народився 1898 року в Дебальцевім Луганської області у сім'ї бідного службовця. Справжнє його прізвище Сюсюра, Сосюра – псевдонім. Сім'я жила у хворостянці, обмазаній глиною. Братів і сестер було семеро. Жили бідно. Діти, бувало, і смітники не минали. Голод гнав батьків на пошуки чогось кращого. Мандрували від села до села, бо батьки не затримувалися довго на одному місці. Кочували по селах Донбасу, Полтавщини, Черкащини.

Що шукав по світах Микола Володимирович Сюсюра різнобічно обдарований художник і поет, учитель і канцелярист, сільський адвокат і шахтар, мрійник і робіт-

ник. Може шкодував, що залишив своє село, своїх братів і сестер, простих селян? Але своєму синові Володимирі він зумів привити любов до Батьківщини. І хлопець змалку, часом навіть кулаками, звик захищати своє просте селянське походження.

*Микола Володимирович
Сосюра*

Батько поета змінив багато професій. «По жіночій лінії, – писав Володимир Миколайович, – батько був краєзнавець і українець, по чоловічій – теж українець. Він був стрункий, широкоплечий, з грудьми богатиря... він був спокійний, мовчазний, чудесно малював, особливо акварелі. Грав на гітарі і під її задумливий срібний акомпанемент співав задушевних українських пісень. Писав вірші».

Цей добрий і гарний чоловік не мав змоги розвинути свої таланти. Постійна скрута та нестатки багатодітної сім'ї тяжко лягли на плечі батька, хиллячи його погляд додолу. Життя увірвалось рано і страшно. Він спився і помер у 1915 році.

Мати поета – Марія Данилівна Локотош – робітниця Луганська, займалася дітьми. «Моя мама, – згадує В.Сосюра, – як контраст до мого рюсявого татка, була чорною, майже циганка... Мама була чудесно збудована... В юності своїй, вона працювала на патронному заводі в Луганську і на загальноміській балу одержала перший приз за красу. Татко нагадував мені похмурого козацького орла, а мама якусь смугляву птицю, що їй не сидиться на місці і все вона хоче кудись полетіти. Як протилежність батьковій, вона була балакуча. Її одвертість була потрясаюча».

Постійно кочуючи, опинилися в “зросійщеному” селищі Третя Рота (нині Верхне), що ковтало новачків, споюючи їх горілкою, тримаючи в темноті, мізерно оплачуючи працю. Першими до рук Володі потрапили книжки російською мовою. Власні вірші почав писати в чотирнадцять років, російською. Любов до поезії успадкував: дід його і батько писали вірші.

З одинадцятого року йде працювати. Скрута і щоденне добування шматка хліба заставляє не цуратися випадкових заробітків. Він у бондарному цеху, содовому заводі, пастух, часом у шахті, телефоніст, учень маркшейдера. Початкову освіту здобуває під наглядом батька, з ранніх літ багато і з великим захопленням читає.

У 1914 році Володимир Сосюра стає учнем трикласного нижнього сільськогосподарського училища та невдовзі через бідність покидає навчання. Смерть батька змушує його повернутися на содовий завод, уч-

нем маркшейдерівського бюро. Восени 1916 року Володимир Сосюра повертається до сільськогосподарського училища аби пробути тут до буремної осені 1918-го року.

У Третій Роті В. Сосюра вступає до загону червоногвардійців содового заводу. Але між червоногвардійцями місцевими і тими, які йшли зі сходу існували значні розходження на національному ґрунті і кровопролиття. І він у складі повстанської робітничої дружини Донецького содового заводу виступає проти кайзерівських військ. Оскільки повстанням керує український національно-визвольний рух – ідея самостійності України була продиктована самою логікою революції, що розвалила імперію. В. Сосюра взимку 1918 року стає козаком петлюрівської армії.

В. Сосюра, 1923 р.

Але під впливом боротьбистів його полк перейшов на бік червоних. Восени 1919 року Володимир Сосюра потрапляє в полон до денікінців. Його розстрілюють як петлюрівця, але рана виявляється не смертельною і поет виживає.

«То не вітер віє із тьми – домовини,
То не сови будять помертвілий рай.
Чую плач і стогін милої України...

Знов москаль мордує мій коханий край» – писав Володимир Сосюра у 1919 році.

Юнак опиняється в Одесі серед військових різних армій, де його хворого на тиф звільняють бійці Червоної Армії. В її шеренгах 1920-1921 роках він продовжує боротьбу з білополяками та армією Махна.

У 1920 році Володимир Сосюра поступив до юнацької школи старшин у Смотричі, де крім військових дисциплін викладалось українознавство, історія, історія письменства. Тут у Володимира Сосюри поглибилось розуміння, що Україна – поневолена країна, що вся її історія, – то намагання вийти з «Єгипетського полону».

«Воскресла моя синя омріяна Україна, махнула клинком і зацвіла земля козацькими шликами...», – напише про цей час Володимир Сосюра. Майже два роки з гвинтівкою в руках боровся він за цю ідею. «Так лялася наша кров і падали брати...», – підсумовує згодом поет у вірші «О недаремно!»... підкреслюючи найприкметнішу рису цієї боротьби – братовбивчу. У тому вирі Володимир Сосюра дивом лишився живий. І, як не дивно, рятувала його беззахисність, дитинність. Він міг від напливу почуттів проміняти шинель на хліб, опинитись у вагоні, де були тифозні, віддати свою заробітну платню студентам-євреям, читати вірші конвоїрам, які мали його розстріляти.

Він бачив езекуції, численні розстріли і щоразу душею був із розстріляними.

У 1920 році Володимир Сосюра написав поему за одну ніч «Червона зима». Це образ української революції. У ній відбилися погляди мрійливого і ніжного юнака, який ріс у злиднях, у важкій роботі, і того козака, що боровся за Україну з часовими вимірами і духом. Зима, полита кров'ю, Українська революція, що пізніше буде названа контрреволюцією відступила. Більшовицька експансія перемогла. Перемогла гаслами «Земля селянам, фабрики, заводи – робітникам, влада – радам; які були близькі бідності, розбуджували в ній класову заздрість і ненависть, кликали до помсти. Цією класовою ненавистю брата до брата вмело користувалися більшовики, повсюди захоплюючи владу, вербуючи на свій бік все нових і нових прихильників. І все ж у молодого Сосюри були тверді переконання, що «оселедець, пагони і шлик навіки, навіки із нами». Та в редакції «Вістей», куди автор приніс поему, запропонували йому переробити, додати жовтневих барв, а щоб зберегти життя – відмовитися від петлюрівщини.

У 20-х роках влада оголосила всезагальне помилювання, якщо розповісти все про себе, чим займався в 1917–1921 роках. Володимир Сосюра повірив владі і без будь-якого тиску написав про себе, що воював у 1918 році у петлюрівській армії. З того часу ЧК і влада постійно нагадувала йому про петлюрівське минуле.

В. Сосюра та В. Еллан-Блакитний, 20-ті рр.

Розпалюючи в Україні класову боротьбу, більшовики паралельно боролися з національною ідеєю. Здійснювалися криваві широкомасштабні зачистки в селах і містах. Партія більшовиків одержала прямі вказівки Леніна: «Що більше число представників реакційної буржуазії і реакційного духовенства вдасться нам розстріляти, то краще». ЧК розробляв детальні інструкції, кого вважати ворогом. Володимир Сосюра виразно уявляв, що його може чекати за петлюрівське минуле.

Віра Березіна

У цей період він навчається в інституті народної освіти та знайомиться з Вірою Березіною, яка згодом стає його дружиною.

Перед цим вона була політруком ескадрону в червоній армії, брала участь у бою за Перекоп, закінчила в Москві Комуністичний університет. Кохання було велике. Всюди разом. Сім'я одержує квартиру. В 1923 році народжується син Олег, а в 1924 році Володимир Сосюра переживає перший великий удар. У романі «Третя Рота» він згадує: «Я написав поему «Махно», за яку стільки випив горя, що й нащадкам стане».

І далі: «Он не наш. Пусть у него хоть двадцать партийных билетов, но он не наш», – так висловився нарком освіти В. Затонський. Тоді це було тавро. Сувора догана – ультиматум категоричний. Поет розгублений, самотній, не тішить навіть народження другого сина Миколи. Володимира Сосюру критикують за спад ліризму, за вторинність, за те, що не помічає життя, його поправляють, йому погрожують.

Над Володимиром Сосюрою взяли опіку й органи ЧК. Влада перетворила літературну критику на політику. Його звинувачують у націоналізмі, непролетарських збоченнях. Політичний тиск на поета порушує сімейний спокій. Він розлучається з дружиною, вона не дозволяє бачитись йому із синами.

А ще несподівана смерть В. Блакитного, доброго порадника і нахненника Володимира.

Більшовицька влада з її ідеологією змушувала українську інтелігенцію переходити на пролетарські рейки. Колишній петлюрівець О. Довженко повинен був малювати карикатуру на Петлюру і Винниченка. М.

У «Третій Роті» В. Сосюра описує, як до нього підсиляли провокаторів-жінок. А коли він їх викривав, вони зникали і замість них появлялися інші. І все-таки у цьому «завихреному» світі особливе місце належить любові, бо чи не любов пробуджує життя, творить його і оберігає?

Поет задумує і пише великі поеми «Оксана» (1922), «Віра» (1923), «Робітфаківка» (1923), головні персонажі яких – жінки, що пройшли фронти і шукають свого місця в суспільстві.

В. Сосюра, 1924 р.

Хвильовий мав оспівувати комуну, П. Тичина – відмовитися від «пам'яті учнів українців», які загинули під Крутами, М. Рильський – відвернутися від духовних національних островів. Методи тиску на митців були різні. Парти́йна верхівка республіки у своїх виступах і статтях різко засуджувала політичні ухили української інтелігенції. Навертали і Володимира Сосюру. Збірку «Осі́нні зорі», яка вийшла в 1924 році тиражем у 3000 примірників, ще в друкарні заарештували і доправили у спецсховище. Це була наступна тяжка травма для поета, який у цей період користувався такою популярністю, особливо серед молоді.

Парти́нні директиви змушували Володимира Сосюру викривати тих, хто не повернувся з вибраного шляху. Вимагають від нього оновленого бачення тодішнього стану і сьогоденної теми. Моральний стан його погіршується. Він ховається від людей і від світу. Живе в Полтаві в О.Ковіньки, то в сестри в Сумах, то в Світлогорську. Страх, як відомо, змушує бути поступливим і руйнує особистість.

В. Сосюра, 1928 р.

Це відчули «наставники» В. Сосюри. Їхній вплив на нього переростає в переслідування. Чекісти просто почали стежити за ним, за тим, що виходить з-під його пера. Штовхають поета писати поему «ГПУ», славити чекістів. Але для самоутвердження, щоб запевнити, що він не розколовся, поет звертається до образу Мазепи. Володимир Сосюра починає свідомо творити речі, що не вкладалися в норми соціалістичного реалізму, і оспівувати радянську дійсність.

І знову почалося побиття поета. Трагедія Володимира Сосюри в тому, що він змушений заради виживання відмовитись від себе вчорашнього. Поет не знав «де мета і чого хотів». Навіть у відомому вірші «Коли потяг у даль загуркоче» є строфа, яку потім поет і редактори у друк не пускали:

«Вже до серця доходить отрута...
І минулого стало так жаль...
Моя путь у кайдани закута...
І на кожному кроці печаль...»

У 1929 році Володимира Сосюру виключають з ВУСПП «за рецидиви непролетарської поведінки». Парті́я разом з ЧК і ГПУ постійно нагадують В. Сосюрі, що він «не наш». За ідеологічну нестійкість і націоналістичну ідеологію, відірваність від парти́йних і робітничих мас йому висловлюють сувору догану з попередженням.

Поет відповідає на них:

«Пролетіло днів не мало...
Дні мої руді.
Чом мене не розстріляли
У ЧК тоді?»

Дехто вважав і вважає, що людина сама добровільно і природно обирала свою радянську комуністичну ідеологію. Стосовно Володимира Сосюри цього не скажеш. Йому вона була накинута силоміць партією і ЧК.

Протиборство двох ідеологій – національної і комуністичної – у другій половині 20-х років загострилось в Україні так, що налякана Москва робить рішучий крок у бік репресивних заходів щодо всього українського в усіх сферах життя: розкуркулює і переселяє село, вербує і переселяє робітництво, нищить інтелігенцію, науку і культуру і при цьому веде широкомасштабні пропагандистські компанії. Програми всього національного (мови, історії, шанування традицій батьків, любові до рідної землі) й уся режисура виходила з Москви, особисто від Сталіна. І робилось це демонстративно. Про цікавий документ – зашифрована телеграма Сталіна до Харкова – Косіору і Чубарю: «Когда предполагается суд над Ефремовым и другими? Мы здесь думаем, что на суде надо развернуть не только повстанческие и террористические дела обвиняемых, но и медицинские фокусы, имевшие своей целью убийство ответственных работников... Наша просьба согласовать с Москвой план ведения дела на суде».

19 березня 1931 року арештували М. Рильського в день його народження. Повальний наступ організується на ліризм Володимира Сосюри. У грудні 1931 року в газеті «Комуніст» надруковано рецензію на збірку «Серце» під назвою «Жовта путь», де вказано, що В. Сосюра відходить від пролетарської лінії і поглинається націоналістичним багном. Це вже своєрідний ордер на арешт. Він шукає захисту в земляка і пише поему «Ворошилов», але поема не допомогла.

На Україну починається голод. Вмирають цілі родини, хутори, села, є випадки людодства. А преса мовчить. Поет у розпачі. Його не друкують. Засобів для існування немає. Він влаштовується на роботу в майстерню з ремонту поліграфічних машин.

Останнім ударом, що зруйнував якусь греблю між життям і смертю, було самогубство М. Хвильового – друга і однодумця. Через два місяці йде з життя визначний державний діяч Ми-

Марія Гаврилівна, 1931 р.

кола Скрипник. Здійснюється тиск на В. Сосюру. Партія і ЧК погрожують, держава не друкує і вилучає з ужитку його книжки. Критика не вщухає. Ось-ось заарештують. Надзвичайно погані матеріальні умови. Минав третій рік, як поет одружився вдруге. Уже синові Володимирові півтори роки. Та затишку вдома не було. В. Сосюра не міг працювати.

*Внизу перший зліва – О. Копиленко, другий – В. Сосюра
Вгорі перший зліва – І. Дніпровський, другий – П. Тичина, третя –
О. Журлива*

Микитенко, як секретар парткомітету Спілки письменників, приїхав у Харків, щоб з допомогою харків'ян виключити Володимира Сосюру з партії за поему «Розгром». Все було наперед підготовлено. На обговоренні називають: «Як гнилий овоч, що упав з дерева». Поема «Червона зима – махновська поема», «Сосюра – да это литературный паразит». В «Третій Роті» Володимир Сосюра пише: «...голод в Україні і цькування, оголені Микитенком довели мене до психологічної хворості. Це було майже так. Я був майже божевільний, коли розбурхана душа от-от перехлюпнеться за грані свідомості...» і далі «Я був доведений цькуванням і тим, що бачив у 1933 році в Харкові і на Нікопольщині майже до вогняного стану. Мені передали фразу дружини Микитенка: «Сосюра? Та це ж фашист!». Дізнавшись, що її брата було заслано, як великого спекулянта в Соловки, зустрів її з холуєм Микитенка Дубровським і сказав їй: «Я тобі покажу, чортова спекулянтка, який я фашист!» Ну ясно, що я божевільний, бо як же я смів таке сказати на всевладну дружину літературного деспота Микитенка».

Усе підштовхує поета до самогубства. Він замикається в собі. 14 квітня 1934 року Володимир Сосюра пише передсмертну записку. Його смерть організували. Доноси і провокації організували слідчі органи та формувалися в кожній організації й установі, у цьому сприяла й дружина.

У стані важкої депресії В. Сосюра намагаються помістити в лікарню, але він тікає звідти. Цим поет намагався довести лікарям, що він психічно здоровий. А у відповідь лише їх винуваті погляди: «Ми ж вам ліки не пропонуємо, правда? Побудьте в нас. Тут, зрештою не так уже й погано. А там, може, й дозволять Вас випустити». Тікав він тричі. І не йде до дому, а переховується у знайомих і друзів.

Медична комісія виявила в поета нервовий зрив і психічне виснаження. Так, В. Сосюра на кілька років замість Саборової дачі отримав Кончалову, пансіонат для лікування нервових і психічних розладів, відповідно Підмосков'я замість України.

У цей час заарештовують його друзів, а також М. Зерова, П. Філіповича, М. Драй-Хмару. Образ ворога народу влада уже сформувала і поет добре розумів, що будь-якої миті він теж може бути оголошеним ним. У дитячих бібліотеках м. Харкова цілковито вилучають твори Б. Грінченка, Лесі Українки.

18 грудня 1934 року за вироком Виїзної сесії колегії Верховного суду СРСР із 37 українських письменників, політичних діячів, митців було засуджено до розстрілу 28. Як свідчить статистика звітної репресивно-каральних органів, у 1935 році в Україні було заарештовано 24934 громадяни, у 1936 – 15717, у 1937 – 159573, 1938 – 108006, у 1939 – 12000, у 1940 році – близько 50000. НКВС відпускала ліміт арештованих і розстріляних на кожен область і цю цифру треба було обов'язково реалізувати. Боротьба проти українства, національної ідеї посилюється з кожним днем. Із репертуару театрів витіснялися українські п'єси. Звужувалися сфери застосування української мови, як засобу спілкування.

Він не працював. Вдома не було шматка хліба. Продали рояль, щоб купити картоплю й одяг. В. Сосюра навчився виготовляти ключі і шайби. Від такої роботи, крім перев'язаних і зраних пальців та суму в очах, не було нічого. Жінка поета, Марія Гаврилівна, ні в ті тяжкі роки, ні пізніше не працювала, хоча вона була артисткою і закінчила балетні студії. Їй навіть на думку не спадало влаштуватися на роботу, щоб полегшити життя родини. Вона і не прагнула зрозуміти свого чоловіка. Спілкування в родині було тільки російською мовою. І це теж боліло поетові. В листі до сина він просив: «...пиши мені листа українською мовою. Мені це буде дуже радісно». Хоч матеріальне становище родини поета було скрутне, на проживання до Сосюри приїхали сестри Марії Данилової. Доброта В. Сосюри до дружини була безмежною і вона цим вміло користувалася. Постійно відчував брак духовних контактів. («Я знаю, що ти не моя, ні духовно, ні фізично») – звідси й страждання, самотність, зневіра:

«...Завжди я сам.
Твоїм очам я вже не вірю,
Не вірю я твоїм сльозам».
(«Якби я знав, що сонце встало», 1940 р.)

Розгубленість і страх поетові не вдається сховати. Він виступає у робітничих і студентських аудиторіях різних міст. У цьому знаходив опору й розраду.

Де б він не був, його завжди тягнуло додому. Та коли був удома, не витримував довго тих умов, які створювала дружина і поривався на роботу, у мандри. Дві сили гнітили поета. Одна – вдома, друга – суспільство, з яким не складались у нього взаємини. Партія і КДБ намагались розчавити і скалічити поета морально і фізично.

У листі до друга юнацьких літ М. Мойсеєнко (4.07.1940 року) поет скаржиться: «Моя дружина під час істеричного припадку порвала частину моїх рукописів з віршами і разом з ним і... твої вірші... порізала всі мої галстуки». Нищення віршів, листування, ізоляція Сосюра від синів, рідні, друзів стала для дружини поета правилом. Своє негативне ставлення вона не приховувала. І не лише матеріальні труднощі чи побутові проблеми були тому підставою. Головною причиною непорозуміння стала його творчість, творчість українського поета. Саме української стихії свого чоловіка збагнути вона не могла.

20-ті роки для В. Сосюра знаменні надзвичайною працездатністю. Тоді були написані більшість його поем, роман у віршах «Махно», три томи поезій. 30-ті роки не були такими продуктивними. Пошуки себе в існуючих на той час політичних умовах привели його до усвідомлення національної духовності. Боячись одверто заставляти своє українське «Я» із суспільним будівництвом, він звертається до образів Т. Шевченка, І. Франка, І. Котляревського, прагне досягнути першооснови українського світобачення. І ночами таємно пише поему «Мазепа». Виношує задум поеми про Івана Франка. Всупереч усьому антиукраїнському 30-х років, Володимир Сосюра повертається «на тихі зорі, на ясні води». Цей найвеличніший народнопоетичний образ рідної України варіюється у багатьох віршах цього періоду. В основному в 30-ті роки він ховається за свою любов і за описи природи. Змінюються місця проживання, краєвиди і пейзажі, життєві умови, але степ завжди буде з ним. Ні море, ні ліси у віршах не зможуть замінити степ. Закоханий у життя Володимир Сосюра зумів відобразити сам дух степу: його простір, кольори, запахи, звуки, мрійливість, прозорість.

А соціалістичний реалізм вимагав творити новий образ України – України колгоспної, індустріальної.

Головною темою творчості В. Сосюра довоєнного періоду стає «краса душі, краса любові». Він сприймав дійсність серцем, не міг зрозуміти, що ж вимагається від літератури, про що співати. Від баченого серце обливалося кров'ю, але про це – ні слова. Тому не приходило натхнення. Гнітив страх. І в ліричному вірші інколи проривалося, «що за вікном гуде тільки вітер злий».

Наприкінці 30-х років поет уже не той, що був колись. Де й поділася його стурбованість долею України, його непередбачуваність. Душа боліла, питання були, але він боявся їх ставити.

1937 рік. Сталінські репресії в розпалі. У країні масовий психоз. Люди обожають свого вождя, який веде народи «щасливою дорогою – до комунізму». Одна з проявів психозу – віра, що з розвитком країни боротьба загострюється. Отже, повсюди є вороги. Їх треба виявляти і знищувати.

Основним питанням, що розглядалося на політбюро ЦК КП(б)У, було питання переселення в Україну людей з Росії. Це робилося з метою роз'єднання українських громад. 1937 рік – рік перелому української нації. Людей хапали на роботі, на зборах, у поїзді, у театрі, в аудиторії, у школі. До Політбюро в Москву посилають шифрограми з проханням дати додаткові ліміти на репресії громадян України. Відмов історія не зафіксувала.

Боротьба проти українства, національної ідеї посилювалося з кожним днем. На всіх рівнях суспільного життя культивувалися і заохочувалися доноси. Досить було сказати про когось, що він націоналіст і людину одразу ж кидали до в'язниці. Докази грубо фальсифікували.

В. Сосюрі 40 років, а розквіту сил не видно. На душі важко, творчий спад. Усі друзі арештовані. Він приречений на смерть. Знищено цвіт української інтелігенції. Заарештовано всіх членів Політбюро і секретарів ЦК України, крім Г. І. Петровського. Заарештовано український уряд. Терор. Як смерч пронісся республіканськими установами, підприємствами, місцевими радами, навчальними і науковими закладами, майже знищена Спілка письменників України.

В автобіографічному романі «Третя Рота» Володимир Сосюра переказує епізод, як він писав листа Сталіну з проханням поновити його в партію. Марія Гаврилівна поклала тоді, без відома Володимира Миколайовича, у конверт з листом ще й довідку про психічне захворювання чоловіка. Відповідь не забарилася. Приписка Сталіна: «Восстановить в партии. Лечить».

У літературі є згадки про те, що Сталін любив наркоманів і божевільних, бо не вважав їх протести вагомими, здатними причинити хоч якісь зміни в системі. Заклики від таких людей не сприймаються «нормальними громадянами» і, відповідно, дискредитують саму ідею опозиційності. Так, в той складний для В. Сосюри період життя від розправи системи врятували постійні депресії і нервові виснаження, пов'язане з тією ж системою.

Справа з поновленням Володимира Сосюра в партію розглядалась двічі. Після поновлення змінилося ставлення до нього у Спілці письменників, у редакціях і видавництвах. Та грозіві хмари вдома все скупчувалися. Це пов'язано з тим, що ще в 30-ті роки в Харкові Марія Гаврилівна мала тісні контакти з органами ЧК, а 3 вересня 1941 року вона стала справним агентом МДБ під кличкою «Даніна».

З 1941 року Володимир Сосюра разом з іншими письменниками опиняється в Уфі. Але і тут перевіряють його патріотичні настрої: чи не

краще йому було б перейти до німців? У них, мовляв, мав би і визнання, і належні умови життя. І в цей надзвичайно складний час Володимир Миколайович дізнається, що його дружина – агент МДБ. Його потрясінню немає меж. І як наслідок – рецидив тяжкої депресії.

Після лікування поет звертається до впливових осіб, бажаючи з'ясувати, які претензії до нього у владі і як бути з дружиною-агентом.

Разом із звільненням України від німецьких загарбників почався наступ Москви на Україну та українство. До тих, хто перебував на окупованій території, хто був вивезений до Німеччини, хто потрапив у полон, хто боровся в УПА та ОУН ставлення мало бути негативне. Поїзди невільників і в'язнів з України один за одним попрямували в Сибір.

*В. Сосюра з дружиною
Марією Гаврилівною.
Кінець 40-х років*

3 грудня з кіносценарію «Україна в огні» Олександра Довженка руйнувалося все, що пламеніло любов'ю до свого народу, до своєї землі. І все-таки через три місяці після розправи над О. Довженком, з'являється вірш Володимира Сосюри «Любіть Україну». Цей вірш постав із бунтівного заперечення антиукраїнської політики.

Москві здається, що в Україні відроджується буржуазний націоналізм і справжню боротьбу з ним ведуть, тому вона бере все під свій контроль. Чистять бібліотеки і музеї Львова, Ужгорода, Мукачєвого, Чернівців, Дрогобича, Луцька, Рівного. Навіть на відзначення 100-ліття українського письменника Панаса Мирного М. С. Хрущов просив дозволу у Сталіна.

У цій пригніченій атмосфері дуже затишно почувала себе дружина Володимира Сосюри Марія Гаврилівна, яка не переставала співпрацювати з органами, займалася виявленням ворожих елементів серед працівників літератури і мистецтва. 24 вересня 1948 року в листі до Т. Кисельової поет з відчаєм пише, що коло себе він бачить «ворога», що жде, коли загину я, й для цього робить все! Здається, вдома йому стали погрожувати розправою в МДБ. Відчай, апатія, депресія.

Психічний стан поета був критичний. Він потребував підтримки, але не мав її. Марія Гаврилівна пише лист О. Е. Корнійчуку (тодішньому голові Спілки письменників України), де офіційно розсекречує свою агентурну діяльність. О. Корнійчук цей лист показав Володимирові Сосюри.

І вже наступного дня з'являється вірш, а у вірші рядки «То серце зранене моє кричить: «Маріє!». Навіть через місяць не може прийти до тями:

«А Марія? Кат і вітер...
 Де ти був? Куди!?
 А сама? Од ночі гніту
 Втік я назавжди».

Складалося враження, що поет уже нездатний протистояти, захищатися, боротись. Він лікується в психоневрологічному інституті.

Над листом Марії Гаврилівни до О. Корнійчука задумався не лише адресат. Послання побувало в керівництві на найвищому рівні. І там сполошилися. Адже розв'язання потребувало одразу дві проблеми: по-перше, як ізолювати Володимира Сосюру від молоді, на яку він мав, справді, неабиякий вплив, його поезія сприяла зростанню в юнацтва патріотичних настроїв; по-друге, що робити з його дружиною?

А поки що поет у руках лікарів. Але творчості не припиняє. Пише байку «Осел і Соловей».

– «Ти піяв соловей?... Поезія твоя
 Щось розтривожила вельможників свавільних.
 І посадили солов'я
 До камери будинку божевільних».

Пише поеми «Каїн», «Мойсей», «Христос». Пошуки одвічних людських ідеалів. Що таке добро і зло? Що таке любов і зрада? Що таке справжня мета, а що міраж? Ці проблеми втілені в образах Каїна, як прокляття, що в усі часи супроводжують людство, Марію-зрадницю, Марію-повію, яка для вдоволення своїх інстинктів готова жертвувати всім: ідеями, родиною, дітьми. Це сповідь автора про своє особисте горе. Що робити? Як далі жити?

Тиск на Володимира Сосюру посилюється, йому погрожують виключенням з партії. Ось-ось його мають арештувати. І в очікуванні катастрофи поет намагається заглибити свою «провину». Писав так, як вимагалось. Якщо зустрічається слово «Україна», то обов'язково в парі з Росією, або невиразним означенням «колгоспна».

У листопаді 1949 року заарештовують Марію Гаврилівну, агента МДБ «Даніну», звинувачуючи в розголошенні державної таємниці й ув'язнюють на 10 років виправно-трудоих таборів.

Психічний стан поета був критичний... Він потребував підтримки, але не мав її. Водночас відчував, що наближається біда. 1951 рік. Як грім серед ясного неба погромна стаття в газеті «Правда». Вірш Володимира Сосюри «Любіть Україну» оголошується націоналістичним. Вірш був написаний у 1944 році і опублікований у «Київській правді», у «Літературній газеті» і в газеті «Література і мистецтво».

Вірш «Любіть Україну» був написаний через три місяці після розправи над О. Довженком. Партійно-політична ідеологія в Москві офіційно визнана шкідливою пропагандою «Любові до України», до «української культури, історії в цілому».

Через сім років ідеологи партократії спробували знищити вірш разом з автором. Отак Володимиру Сосюрі знову заявили: «не наш».

Любов до Вітчизни – це великий труд душі і велике благо причетності до того життєвого плину, який не відає ні краю, ні старості, ні смерті. У цьому почутті всі черпають завзяття, особливо молодь:

«Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
І сльози, і все до загину...
Не можна любити народів других,
коли ти не любиш Україну!...»

Чотири дні VI пленум правління Спілки письменників України обговорювали один єдиний вірш Володимира Сосюри і одну єдину установчо-програмну статтю про нього... Чотири дні шмагали поета. В.Сосюра мусив вислухати все: і кількагодинну доповідь і 34 промовців, які засуджували вірш «Любись Україні». Він на тому судилищі був відгороджений від усього залу незримою пеленою прокльонів і ганьби.

Удар був розрахований точно. Поета розіп'ято, розпинав його увесь Союз. Ніжний, дитинний, він фактично був знищений – морально і фізично. Дають себе знати матеріальні труднощі. Усе в житті Володимира Сосюри – сумніви, вагання, переосмислення, депресії.

Поета змусили покаятися, але покаяння не прийняли. Знову був він петлюрівцем, націоналістом, божевільним. Терпів відмови видавництва, що не ризикували друкувати неблагонадійного. З нього зробили страховисько, яким можна лякати чесних людей, аби не допустити рецидиву любові до України.

В. Сосюра та О. Гончар у Каневі. 1944 р.

Його і далі у пресі, на зборах вчать писати вірші. Ідуть підказки висвітлювати роль старшого брата, про недолюдків жовто-блакитних, про братню руську Росію, що тримає на світі Україну.

Статтю в газеті «Правда» про вірш Володимира Сосюри і надалі вивчали повсюдно. Увесь народ, від академіка до учня і в'язня мав думати так, як думає партія. Треба було ідеологічно дискредитувати Укра-

їну, показувати іншим республікам, що вона хвора на націоналізм, а тому потребує «ін'єкцій» з Москви.

Партія, влада, МДБ своїми «заходами» проти самого поета і його вірша «Любіть Україну» досягли багато. Насамперед прикріпили громадськості спотворене уявлення про націоналізм і вони перелякані, повірили, що націоналіст – це той, хто співає українські пісні, збирає платівки з їх записами, колекціонує українські народні вироби. Мистецькі твори, виявляє інтерес до української історії, духовності, зрештою, говорить українською мовою. Нагляд за «неблагонадійними» було посилено. А практичні наслідки цих «заходів» на диво буденні – україномовне населення подалось до російських шкіл вчитися «по-руському».

В. Сосюра офіційно лає Петлюру, Пилсудського, Бандеру, Махна і в той час таємно працює над автобіографічним романом «Третя Рота» і найдорощою для нього поемою «Мазепа»:

«Німій, одурений, забитій,
Невже не встать тобі від ран?
Москві і Речі Посполитій
Тебе жбурнув колись Богдан.
А потім хтів тобі Мазепа
Від серця щирого добра –
Його ж ти зрадила і степом
Пішла рабиною Петра.
Хіба ж не жах – своєї зброї
Не маєш ти в ці скорбні дні,
У тебе так: два-три герої,
А решта велетні дурні.

(«Мазепа». Вступ до поеми).

Творчий період 1951-1954 років – занепад. Важкий тягар лежав на душі поета. Та свою опікунську місію щодо Володимира Сосюри служба безпеки не забувала. Їх турбувало щире захоплення і вдячність студентів, яких ще не навчили боятися, а зали завжди були переповнені людьми, що приходили послухати поезію В. Сосюри. Одного разу сам міністр Мешік П.Е. запросив поета на розмову.

Але вже з цього часу вдома у нього стали часто бувати люди в білих халатах, а на письмовому столі, поруч із ручкою з'явилися ліки. І ще одна печаль труїла душу. При зовнішній байдужості до долі дружини Володимир Миколайович все ж глибоко переживав її заслання.

Після XX з'їзду комуністичної партії почався період реабілітації незаконно репресованої режимом української інтелігенції. У цей час Володимир Сосюра стає якимось особливим, очищувальним, покайним. Йому здавалось, що і його вина в тому, що ці люди постраждали. Поет ходить в ЦК, у різні органи, пише в інстанції та установи, виступає усно на їх захист, позитивно характеризує, наполягає на перегляді справ.

На письменницьких зборах, присвячених підсумкам XX з'їзду, О.Корнійчук у доповіді заявляє, що нищівна критика вірша Володимира Сосюра «Любіть Україну» була несправедлива, нічого ворожого в ньому немає. Володимир Миколайович сидів у президії зборів і плакав.

Його твори активно друкують знову. У родині з'явилися додаткові емоційні імпульси: ростуть онуки, Володимир Миколайович пише для них вірші.

З онуком, 1956 р.

Та пережите дається взнаки: 1957 року стався перший інфаркт. Але Володимир Сосюра не здався. Працював таємно. Для нього було принципово важливо будь-що заявити поему «Мазепа», про свою незламність і вірність Україні, своєму народові, рідному слову. 30 років Володимир Сосюра працював над поемою. То відкладав свою працю – і надовго, то знову повертався до неї. Перші чотири розділи надрукував у 1929 році й відразу потрапив під вогонь нищівної критики. З ним боялися навіть вітатися (“не сьогодні – завтра он будет арестован”). Після цього він більше не популяризував свою роботу над «Мазепою»; щоб зберегти поему, він переховував її у друзів.

А. Малишко, О. Вишня, В. Сосюра

Поет прагнув історичної правди і хотів виписати образ справжнього мужа України, а не запродавця і зрадника. І своє ставлення до діянь славного гетьмана, чиє ім'я паплюжилося майже три століття, не приховував:

«За суверенність України
Боровся він і цим був прав».

Притягальною силою Мазепи, яку не вдалося здійснити, була ідея незалежності. Ця ідея захопила Володимира Сосюру:

«Я серцем хочу показати
Страшну трагедію Мазепи
І в ній
В той час страшний незгоди
Трагедію мого народу».

Вступ до поеми В.Сосюра писав тоді, коли критики зрозуміли, що тема «Мазепи» для нього заборонена. На одному вечері він прочитав цей вступ і був виключений з партії.

Поет у своїм краю, крім зрозумілого жалю і смутку відчуває ще й обурення:

«Як і колись, так і тепер ти
Не спромоглась на гарний плід».

Поема «Мазепа» – це спокута Володимира Сосюри за відступи від самого себе, за підміну мистецтва ремісництвом «оспівуванням досягнень соціалізму». Поет не хотів ставати лише «оспівувачем». Тому творив для майбутнього. Опубліковані в останні роки твори, що за життя автора не побачили друку, й особливо поема «Мазепа», дають можливість засвідчувати, що від української ідеї він, власне, ніколи не відступав. А якщо і робив крок у бік, то під загрозою смерті. Як тільки небезпека минула, повертався на рідні пороги, щоб ще і ще сказати про свою любов, заповісти сучасникам і нащадкам: «Любіть Україну». Це його молитва заклинання, заповіт.

Але умови життя змінюються. Причиною стає зболіле серце. Доводиться звикати до існування з ліками і «швидкими допомогою». Щороку санаторії в «Конче Заспа», відпочинок у будинку творчості в Ірпені. Непосидючий колись В.Сосюра досадував, що став малорухомим. Споважніла хода... Мимоволі приходять сум...

Про те поет не перебудовується. Він у своїй любові до України – органічний.

«Чом ти зажурилась, ти, скажи, тополе?
Знову самотньо ти стоїш між нив».

Він завершує автобіографічний роман «Третя Рота», що писав понад 30 років. Роман почали друкувати і раптом зупинили. Поет був вражений і обурений. Він пише вірш «В гаях», у якому висміяв тупих Дрозденків і Синиць, які працювали в різних партійних органах і вирішували долю художнього твору.

«Шумлять гаї... Дрозди й синиці
Сидять бундючно на гілках,
Жалкі, сліпі, бездарні птиці.
А бідні солов'ї в кущах».

Цензура і далі не випускає поета зі свого поля зору. Для влади він залишився непередбачуваним. Близьким людям Володимир Сосюра був щедрий на добрі слова. Знову і знову говорить про свою любов до рідної землі, «вклоняється ясним зорям і тихим водам, що стали вже не ті, і мові, бо «мова – це душа народу».

«Так перед заходом ще дужче гріє сонце
Й цілує даль степів ще гарячіш воно».

У 1960 році В. Сосюра закінчує поему «Розстріляне безсмертя». Цю поему він написав ще в довоєнний час, але до її публікації справа не дійшла. Його феноменальна пам'ять зберегла понад 10 письменників і діячів української держави, знищених режимом більшовиків. Переоцінюється постать Махна. Він уже не герой і не лицар, а «падлюка» і просто «кат».

Мати поета, 1942 р.

У кінці січня 1961 року помирає мати поета. Через стан здоров'я Володимир Сосюра на похороні не був.

З'являються цвинтарні настрої – туга за батьками, братами, полеглими в боях товаришами. В. Сосюра то в Кончі-Заспі, то в Ірпені. Його збірки друкують у Канаді, Латинській Америці. От тільки серце підводить, працює з перебоями.

Не дивлячись на всі заборони лікарів, восени 1962 року Володимир Миколайович почав несамовито працювати, ніби хотів здогнати марно згаяне. За три з половиною місяці створив книгу нових віршів. У 1963 році його відзначають Державною премією України ім. Т.Г. Шевченка.

Влада заборонила відзначення 50-річчя з дня смерті Лесі Українки і він відбувся стихійно, – на лавках парку під ліхтарями. Після заборони народився лист-протест, який підписав і Володимир Сосюра, і його викликали в ЦК.

Влада заборонила відзначення 50-річчя з дня смерті Лесі Українки і він відбувся стихійно, – на лавках парку під ліхтарями. Після заборони народився лист-протест, який підписав і Володимир Сосюра, і його викликали в ЦК.

У травні 1964 року поет бере участь в урочистостях, присвячених 150-річчю з дня народження Т.Г.Шевченка. На Чернечій горі у Каневі

він садить свій дубок. Чи міг він тоді виконувати приписи лікарів і стримувати почуття? Адже хвилюватися Володимирові Сосюрі медики не радили.

М. Рильський і В. Сосюра, 1960 р.

Повернувшись додому, звертається до Державного видавництва з проханням для видання збірки вибраних поезій «у зв'язку з матеріальною скрутою, у якій я зараз перебуваю, та погіршенням стану здоров'я, мені вкрай необхідно терміново скласти угоду та одержати відповідний аванс...».

В. Сосюра, 1964 р.

Наближалось 67-річчя Володимира Сосюри... та ще один інфаркт – і його не стало. Помер він 8 січня 1965 року в Кончі-Заспі. Поет помер. Але... Але «націоналіст» Сосюра не давав спокою владі і після смерті. За згадку «Заповіту Сосюри «Любіть Україну» на похороні поета чи його вечорах пам'яті влада гостро критикувала Спілку письменників за прорахунки в ідейно-виховній роботі.

Протягом життя поета стало системою заборони та вилучення небажаних його творів і книг у 1924, 1927, 1929, 1931, 1932, 1951 роках. Конфіскували навіть рукописи і збірки.

Усе життя Володимира Сосюри було в тривалій і глибокій депресії та нервовому виснаженні, а творче життя перебувало в стані соціального, національного і сімейного пригнічення. Постійно творчо і фізично ховався від арешту. Часто йшов на компроміси, але погляди свої не маскував, про що свідчить його незрадлива любов до рідної землі, яку він проніс до кінця своїх днів, балансує на межі життя і смерті.

Пам'ятник В. Сосюрі в м. Лисичанську.

Література

1. Антипова І. Володимир Сосюра: врятований божевіллям / Д.І. Антипова // Друг читача. – 2005, квітень. – №8. – С. 3.
2. Бернадська Н. Такий я ніжний, такий тривожний / Н.Бернадська // Третя Рота. – К.: Знання, 2012. – С. 343-350.
3. Бурляй Ю. Невідомий В.Сосюра / Ю.Бурляй. – К., 1998. – №1-2. – С. 31-34; 102-115.
4. Гальченко С. За любов до України / С. Гальченко // Книжник. – 1992. – №4. – С. 7-9.
5. Гальченко С. Ти не мені належиш серце. Останні дні земного життя поета / С. Гальченко // Літературна Україна. – 2013. – №1, 3 січня. – С. 4.
6. Дубина О. Феномен двох Володьок Володимира Сосюри / О.Дубина // Голос України. – 2012. – №151. – С. 23-35.
7. Карпенко В. Володимир Сосюра і кам'яний брід / В.Карпенко // Українське слово. – 2007, 27 березня – 3 квітня. – №13. – С. 8.
8. Костюченко В. Біль аж до краю дороги / В. Костюченко. – К.: Пульсари, 2001. – 228 с.
9. Костюченко В. Доля поета / В.Костюченко // Літературна Україна. – 2005. – 22 липня (№29). – С. 1, 7.
10. Нутченко Я. Суд над Сосюрою / Я. Нутченко // Народна газета. – 20-26 червня. – 2002. – С. 6.
11. Моренець В.П. Володимир Сосюра / В.П. Моренець. – К.: Дніпро, 1990. – 201 с.
12. П'янов В.С. Визначні, відомі й «на інші» / В.С. П'янов. – К.: Український письменник, 2002. – С. 78-79.

13. Регідайло Н. Невідомий класик. До 100-річчя від дня народження Володимира Сосюри / Н. Регідайло // Вісник книжкової палати. – 2008. – №3. – С. 42-45.
14. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр. / І. Білас // Військо України. – К.: Либідь, 1994. – С. 378-379.
15. Сверстюк Є. Лице людини перед лицем терору / Є. Сверстюк // Сучасність. – 1995. – №2. – С. 140-145.
16. Сом М. Захальна творчість Володимира Сосюри / М. Сом. – К., 2001. – 25 січня. – С. 4.
17. Сосюра В. Орел України / В. Сосюра // Жовтень. – 1964. – №3. – С. 13-19.
18. Сосюра В. Том десятый. Статті, спогади, листи / В. Сосюра. – К.: Дніпро, 1972. – 235 с.
19. Сосюра В. Третя Рота / В. Сосюра. – К.: Знання, 2012. – 343 с.
20. Ткачук А. Маловідомі вірші Володимира Сосюри / А. Ткачук // «Бабин Яр». Літературна Україна. – 2013. – 10 жовтня, №39. – С. 4.
21. Шерех Ю. Третя сторожа / Ю. Шерех. – К.: Дніпро, 1993. – С. 270-278.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 28.12.2015 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Качканом В.А.,
д.ф.н., професором Голодом Р.Б.*

VOLODIMIR SOSYURA LIFE IN BONDAGE AND OBSTRUCTION

S. M. Genyk

*Ivano-Frankivsk National Medical University;
76018, Ukraine, m. Ivano-Frankivsk, Galytska str., 2;
ph. +380(342) 77-68-50; e-mail: sgenyk@rambler.ru*

Volodimir Sosyura, a prominent Ukrainian poet with tragic fate, entered the consciousness of generations as a symbol of invincibility in the tragic years of slavery and persecution. He never deviated from the Ukrainian idea and even threatened with death bequeathed his contemporaries and descendants like Ukraine.

All poet's life was between the steel mills that tried to crush him and killing mentally and physically. Banned and removed unwanted Soviet system his works and books in 1924, 1927, 1929, 1931, 1932, 1951 years. Confiscated even manuscripts and collections. His mentally and physically crucified, always keeping in the long, deep depression and nervous exhaustion, and creative life in a state of social, national and family oppression.

The creative and physically hiding from arrest, poet didnt masked his views, as evidenced not betrayed his love for his native land, which he carried until his balancing between life and death.

Key words: *Volodimir Sosyura, tragic fate, a symbol of indestructibility, and the tragic years of persecution, sickness.*